УДК 37.013.42:316.624
DOI https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.101.01

Єсіна Н. О., Романова І. А., Шеплякова І. О.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

На основі аналізу наукової літератури в статті визначено поняття «віктимність» (віктимогенна вразливість) як схильність людини до перетворення на жертву несприятливих умов соціалізації. Виявлено та схарактеризовано різновиди віктимності особистості, а також жертв несприятливих умов соціалізації особистості (реальні, потенційні, латентні), уточнено поняття «віктимна поведінка». Профілактику віктимної поведінки підлітків розкрито як систему конкретних соціально-педагогічних, психологічних, організаційних, управлінських і культурно-виховних заходів, спрямованих на виявлення, нейтралізацію, зменшення дії, усунення віктимогенних факторів, що провокують потенціальну або реальну схильність дитини ставати жертвою. Обґрунтовано, що дієвим інструментом профілактики віктимної поведінки підлітків є інтелектуально-ігрова діяльність. Визначені та проаналізовані види інтелектуальних ігор, виокремлено та схарактеризовано їх особливості.

Виявлено поширене впровадження клубів з інтелектуальними іграми для підлітків в межах реалізації інтеграційних проєктів громадських організацій, що запобігає соціальній ізольованості (особливо дітей-мігрантів, внутрішньо переміщених осіб, які мають вищий ризик віктимності); сприяє формуванню їхньої самостійності та відповідальності, набуттю досвіду активного переборювання інтелектуальних ускладнень, опануванню культури позитивної взаємодії з учасниками ігрового процесу.

Розкрито психологічні особливості підлітків, що відображаються на характері змін в їхній ігровій діяльності. Обґрунтовано тезу про те, що використання в процесі профілактики віктимної поведінки підлітків засобів інтелектуально-ігрової діяльності сприяє виявленню та нейтралізації індивідуальних чинників формування в дітей схильності до віктимної поведінки, усвідомленню ними ризиків віктимних проявів, розвитку в підлітків навичок самоконтролю та здатності протистояти несприятливим життєвим обставинам.

Ключові слова: *діти, підлітки, віктимність, віктимогенна деформація, професійна віктимність, вікова віктимність, віктимна поведінка, профілактика, гра, інтелектуальна гра, інтелектуально-ігрова діяльність.*

Поглиблення соціально-економічної й політичної кризи сучасного українського суспільства робить вкрай розмитою перспективу досягнення в осяжному майбутньому омріяних соціальної стабільності та добробуту. Через тривалу війну суспільні умови катастрофічно погіршилися, що призвело до виникнення суттєвих ускладнень в процесі соціалізації переважної більшості українців. Своєю чергою, недостатній рівень розвитку в індивідів здатності адаптуватися до наявної ситуації та протидіяти впливу несприятливих життєвих обставин зумовили поступове набуття ними психосоціальних рис і ознак, котрі можуть зробити їх схильними до перетворення на жертву соціалізації і, як наслідок, до появи віктимних проявів у їхній поведінці. При цьому особливо віктимно вразливими (через психовікові та соціальні особливості) є діти, зокрема підліткового віку. Саме тому пошук шляхів ефективної профілактики віктимної поведінки серед підлітків, розробка відповідних соціально-педагогічних програм є вкрай актуальною і соціально значущою проблемою, що потребує нагального вирішення. На наш погляд, у визначеному контексті дієвим інструментом профілактики такої поведінки серед підлітків, потенціал якого достатньою мірою не розкрито, є активне залучення їх до інтелектуально-ігрової діяльності.

Мета статті полягає у дослідженні сутності та особливостей інтелектуально-ігрової діяльності як інструменту профілактики віктимної поведінки підлітків.

Проведений аналіз наукових джерел свідчить, що дослідженню проблеми віктимності особистості (її сутності, видів, особливостей та механізмів формування на різних вікових етапах онтогенезу людини) присвячені праці М. Валуйської, В. Голіної та Б. Головкіна [5], В. Горбачевського [6], С. Гури [7] та ін.; виявленню факторів, що зумовлюють виникнення ситуацій, у яких дитина стає жертвою несприятливих умов соціалізації, – студії Т. Вакулич [3], Н. Теслик [18] та ін. Окремі питання організації та здійснення профілактичної роботи з різними соціальними суб'єктами репрезентовано в працях О. Безпалько [1], З. Шевців [20] та ін.; питання профілактики негативних явищ серед дітей та молоді – у розвідках О. Давиденко [8], Т. Журавель [16], Т. Лях [12], Я. Мяктінової [13], Н. Пихтіної [15] та ін., зокрема профілактики віктимної поведінки підлітків – у студіях А. Бисторова [2], Н. Волянюк [4], В. Папуши [14], Н. Сушик [18] та ін. Окремі аспекти проблеми використання інтелектуальних ігор у профілактиці девіантної поведінки дітей висвітлено в дослідженнях Н. Єсіної та О. Стрельнікової [10], І. Романової [17] та інших.

При цьому з'ясовано, що в науковій спільноті існують різні підходи до розуміння сутності поняття «віктимність» та «віктимна поведінка». Зокрема, у правознавстві предметом дослідження окремої галузі юридичної науки – віктимології («від латинського victima – жертва і logos – вчення; буквально: вчення про жертву» [14, с. 31]) є конструкт «жертва злочину» («особа, яка постраждала від злочинних дій» [5, с. 32]). При цьому «жертвою» (потерпілим) визнається особа, якій злочином завдано моральної, фізичної або майнової шкоди.

У визначеному контексті значущим є той факт, що «у ряді випадків дії злочинців певною мірою детерміновані поведінкою й особистими якостями самих потерпілих» [6, с. 11]. Це пояснюється тим, що ухвалення правопорушником рішення щодо скоєння злочину, на думку В. Горбачевського, «значною мірою залежить від поведінки потерпілого, який доволі часто своїми необережними, протиправними чи аморальними вчинками може створити криміногенну ситуацію, що сприяє настанню злочинного результату» [6, с. 11]. Саме така поведінка особи («жертви») в юриспруденції характеризується як віктимна.

Своєю чергою, представники психологічної науки тлумачать віктимність як «підвищену здатність людини через низку духовних і фізичних властивостей, а також соціальну роль чи статус ставати за певних обставин жертвою» [3, с. 63] та виділяють такі її різновиди, як «віктимогенна деформація (сукупність соціально-психологічних якостей особи, пов'язаних із особливостями її соціалізації); професійна віктимність (обумовлену виконанням професійних функцій); вікова віктимність (біологічна властивість); віктимність як «патологія» (як наслідок патологічного стану людини (тяжкий соматичний розлад, фізична недуга або психічне захворювання))» [3, с. 64]. Окрім того, розрізняють «загальну (залежну від віку, статі, роду діяльності, соціального статусу) та спеціальну (залежну від нестійкості в психічному і психологічному плані, відставання в розвитку інтелекту, емоційної нестійкості) віктимність» [14, с. 33]. Щодо поняття «віктимна поведінка», (зокрема підлітка) то, за В. Папушею, це «свідомі або несвідомі легковажні, аморальні або протиправні дії та вчинки підлітка, які можуть слугувати приводом для вчинення злочину» [14, с. 42].

У соціально-педагогічній галузі поширеним є ширший підхід до розуміння віктимності як «схильності людини до відхилення від нормального перебігу процесу соціалізації, що, врешті-решт, робить її жертвою несприятливих умов соціалізації» [19, с. 7]. У «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» [9] зазначено, що «предметом соціально-педагогічної віктимології є вивчення дітей і дорослих, які опинилися у складних життєвих обставинах і потребують спеціальної соціальної та педагогічної допомоги» [9, с. 22]. Отже, віктимність розглядається через призму зумовлених соціальним середовищем складних життєвих обставин, у яких опинилась особа й котрі ставлять її в позицію жертви (у значенні «жертва несприятливих умов соціалізації»), які, за Н. Теслик, можуть бути реальними, потенційними та латентними. До реальних, на думку вченої, можна віднести усіх, «хто знаходиться під захистом держави» [19, с. 30] (наприклад, особи з інвалідністю, діти). Потенційними жертвами несприятливих умов соціалізації є ті особи, «у яких фіксується напружений психічний стан (наприклад, діти з вразливих сімей, мігранти, представники інонаціональних груп у місцях компактного проживання іншого етносу)» [18, с. 30]. Своєю чергою, латентними жертвами є «високообдаровані люди, які з певних причин не можуть чи не змогли реалізувати себе на основі власних обдарувань й внутрішньої спрямованості» [19, с. 30]. Щодо поняття «віктимна поведінка», то її трактують як «несвідому або (рідко) свідому поведінку потенційної жертви, яка провокує, сприяє і зумовлює в певній життєвій ситуації формування умов, за яких виникає можливість спричинення їй шкоди протиправними діями» [3, с. 63–64].

Отже, задля вирішення проблеми виникнення та поширення віктимних проявів у поведінці підлітків необхідною є своєчасна і ефективна профілактика (зокрема соціально-педагогічна), що, за О. Безпалько, являє собою «напрям соціально-педагогічної діяльності, що передбачає комплекс соціальних, економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі» [1, с. 27]. На думку вченої, базується така діяльність «на своєчасному виявлені та виправлені негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних факторів, що зумовлюютьвідхилення в психологічному та соціальному розвитку дітей і молоді, у їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля» [1, с. 27].

Профілактика девіантної поведінки (різновидом якої є віктимна поведінка) – це, за О. Давиденко, «діяльність, спрямована на запобігання виникненню, поширенню або загостренню негативних соціальних явищ та їх небезпечних наслідків» [8, с. 23]. Своєю чергою, на думку Н. Волянюк, профілактика віктимної поведінки дітей являє собою «організовану діяльність фахівців різних професій, спрямовану на виявлення, зменшення та нейтралізацію віктимогенних чинників та процесів у галузі внутрішньо сімейних, громадських, неформальних відносин, що обумовлюють віктимні прояви особистості, як потенційної жертви злочинних посягань конкретного індивіда або конкретних обставин» [4, с. 23].

Узагальнюючи, зазначимо: під профілактикою віктимної поведінки підлітків розуміємо систему конкретних соціально-педагогічних, психологічних, організаційних, управлінських і культурно-виховних заходів, спрямованих на виявлення, нейтралізацію, зменшення дії, усунення віктимогенних факторів, що провокують потенціальну або реальну схильність дитини ставати жертвою. При цьому серед різноманітних інструментів профілактики віктимної поведінки підлітків важливе місце відводимо ігровій (і зокрема інтелектуально-ігровій) діяльності.

Загальновідомим є той факт, що гра завжди виступає у двох часових вимірах: у сьогоденні, оскільки сприяє задоволенню актуальних потреб особистості; і в майбутньому, оскільки у грі (через гру) можуть прогнозуватися та моделюватися життєві ситуації, закріплюватися властивості, якості, уміння, здібності, необхідні особистості для виконання соціальних, професійних, творчих функцій.

Серед різноманіття ігор предметом нашого наукового інтересу є такий різновид (що суттєво вирізняється від інших), як інтелектуальні ігри. Насамперед слід зазначити, що мотив такої гри закладений в її змісті, а саме: у інтелектуальних емоціях, переживаннях, особливому емоційному мікрокліматі, що мотивує інтелектуальні почуття (зацікавленість, здивування та задоволення від розумового напруження і переборення труднощів).

І. Куліш розглядає інтелектуальну гру «як творчу діяльність у спеціально створеній ситуації, що має спрямування на емоційне задоволення, зняття психологічної напруги, розвиток самостійності, активності, що необхідні в реальних умовах» [11, с. 10–11]. Серед різновидів інтелектуальних ігор виділяємо: ігри, що спрямовані на систематизацію та узагальнення раніше опанованого теоретичного матеріалу, зведення його в єдину систему за обмежений час та побудови логічного ланцюжка відповіді на запитання будь-якого рівня складності («Брейн-ринг», «Що? Де? Коли?», тощо); ігри, що спрямовані на розвиток пам’яті, уяви, творчого мислення, побудову чітких логічних операцій, які повинні бути прораховані наперед на декілька кроків, реалізацію плану подальшої ігрової діяльності, у результаті якої при правильному передбаченні, отримаєш бажаний результат (шашки, шахи, го, тощо); ігри, що поруч з активною розумовою діяльністю та необхідністю задіяння можливостей пам’яті, містять і елемент випадковості, який є компонентом математичної теорії вірогідності (нарди, карти).

Своєю чергою, під інтелектуально-ігровою розуміємо таку діяльність, «у якій повню мірою задіяні мислення і пам’ять, а розумові операції учасників-гравців спрямовані на розуміння проблеми, що подається» [17, с. 65]. Сутність інтелектуально-ігрової діяльності полягає в тому, що важливим є не стільки результат, скільки сам процес гри, процес переживань, пов’язаних з ігровими діями.

На наш погляд, інтелектуально-ігрова діяльність відкриває широкі можливості для здійснення ефективної профілактики негативних явищ у процесі соціалізації підлітків.

У підлітковому віці відбувається зміна в характері ігрової діяльності: з розвитком інтелектуальних функцій відкриваються можливості для аналізу процесуальної складової власної ігрової діяльності; спостерігається потяг до командної взаємодії; прагнення до самоствердження й успіху. Інтелектуально-ігрова діяльність приваблює підлітків різноманіттям ситуацій, вирішення яких вимагає від них активного прояву індивідуальності, кмітливості, спритності (при чому зміст окремих інтелектуальних ігор може імітувати умови реальної проблемної ситуації). Слід також зауважити, що основу діяльності учасників інтелектуальної гри становить, з одного боку, їхня взаємодія, а, з іншого, – самостійність і активність при прийнятті особистих ігрових рішень, що, зрештою, проявляються в спільній взаємодії, зумовлюючи її успішність.

У сучасному світі, на жаль, спостерігається занурення підлітків у світ віртуальних ігор з агресивним контентом. Проблема кібервіктимності підлітків стає все більш поширеною. За цих умов експлуатація їхнього потягу до ігрової взаємодії через реальну живу комунікацію в процесі інтелектуальної гри є дієвим ресурсом соціального впливу.

Зокрема, клуби з інтелектуальних ігор для підлітків стають поширеною практикою в межах інтеграційних проєктів громадських організацій. Це запобігає соціальній ізольованості (особливо дітей-мігрантів, внутрішньо переміщених осіб, які мають вищий ризик віктимності); сприяє формуванню їхньої самостійності та відповідальності, набуттю досвіду активного переборювання інтелектуальних ускладнень, опануванню культури позитивної взаємодії з учасниками ігрового процесу.

Значення інтелектуально-ігрової діяльності в процесі профілактики віктимної поведінки підлітків є унікальним, оскільки через залучення їх до інтелектуально-ігрової діяльності можна впливати на їхнє життєве самовизначення, становлення комунікативної неповторності особистості, емоційної стабільності, створювати умови для самовираження та самореалізації. Окрім того, відбувається розвиток соціальної активності підлітків, їхньої самостійності в прийнятті оптимальних рішень у різноманітних ситуаціях, що вимагають підвищеної уваги, винахідливості в оцінці різноманітних факторів, відповідальності, дисциплінованості та культури розумової діяльності.

Висновки. Отже, використання в процесі профілактики віктимної поведінки підлітків засобів інтелектуально-ігрової діяльності дозволяє (через включення дітей до спеціально створених ігрових ситуацій) встановлювати зв’язок з реальною життєвою проблемою, відпрацьовувати навички її подолання.

Використана література:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 206 с.
2. Бистров А. Є. Особливості віктимної поведінки розумово відсталих підлітків : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.08. Київ, 2019. 227 с.
3. Вакуліч Т. М. Аналіз проблеми психологічної компетентності освітян щодо попередження розвитку віктимної поведінки суб’єктів навчально-виховного процесу. *Вісник післядипломної освіти*. 2018. Вип. 1 (2). С. 62–70.
4. Віктимологічні аспекти загальної профілактики статевих злочинів в сім’ях, які вчиняються по відношенню до неповнолітніх потерпілих : науково-методичні рекомендації / Н. Ю. Волянюк, Г. В. Ложкін, В. В. Папуша та ін.; за заг. ред. Н. Ю. Волянюк. Київ – Рівне : «Принт-Хауз», 2009. С. 126.
5. Голіна В. В., Головкін Б. М., Валуйська М. Ю. Віктимологія : навчальний посібник. Харків : Право, 2019. 308 с.

6. Горбачевський В. А. Віктимологічна характеристика жертви навмисного вбивства. *Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів* : тези доповідей круглого столу. (Київ, 29 квіт. 2014 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 11–13.
7. Гура С. О. Психологічні особливості віктимної поведінки молодих людей. *Проблеми екстремальної та кризової психології.* 2017. № 21. Харків : НУЦЗУ, С. 116–121.
8. Давиденко О. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків. *Соціальний педагог*. 2021. № 3. С. 45–51.
9. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за ред. І. Д. Звєрєвої. Київ – Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
10. Єсіна Н. О., Стрельнікова О. О. Інтелектуальні ігри як інструмент у профілактиці адикцій серед підлітків. *Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій.* Одеса, 2020. Т.1 № 13. С. 65–68.
11. Куліш І. М. Дидактична гра як засіб активізації навчальної діяльності студентів університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Черкаси, 2001. 20 с.
12. Лях Т., Спірін А., Жуков В. Соціальна профілактика ризикованої поведінки підлітків. *Ввічливість. Humanitas.* 2023. № 1. С. 64–72.
13. Мяктінова Я. Профілактика негативних явищ серед молоді й підлітків. *Шкільний світ.* 2021. № 3. С. 29–30.
14. Папуша В. В. Психолого-педагогічні чинники запобігання віктимній поведінці підлітків : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. Київ, 2018.270 с.
15. Профілактика девіантної поведінки дітей і молоді : психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти : навчальний посібник / Н. П. Пихтіна, М. П. Пихтін, Т. Є. Федорченко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 399 с.
16. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навчально-методичний посібник / Т. Журавель, Ю. Удовенко та ін. Київ : Вид-во ФОП Буря О. Д., 2022. 144 с. URL: http://surl.li/mbxice
17. Романова І. А. Порівняльний аналіз використання інтелектуальних ігор у навчально-виховному процесі. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту*, 2014. № 3. С. 64–68.
18. Сушик Н. С. Соціально-педагогічна профілактика віктимної поведінки підлітків : теоретичний аспект. *Нова педагогічна думка*. 2016. № 1 (85). С. 38–41.
19. Теслик Н. М. Віктимологія : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2021. 71 с.
20. Шевців З. М. Соціально-педагогічна профілактика та реабілітація : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2022. 182 с.

References:

1. Bezpalko O. V. (2017). Sotsialna pedahohika : skhemy, tablytsi, komentari : navchalnyi posibnyk [Social pedagogy : schemes, tables, comments : study guide]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. 206 s. [in Ukrainian].
2. Bystrov A. Ye. (2019). Osoblyvosti viktymnoi povedinky rozumovo vidstalykh pidlitkiv. [Peculiarities of victim behavior of mentally retarded teenagers] : dys. … kand. psykh. nauk : 19.00.08. Kyiv. 227 s. [in Ukrainian].
3. Vakulich T. M. (2018). Analiz problemy psykholohichnoi kompetentnosti osvitian shchodo poperedzhennia rozvytku viktymnoi povedinky subiektiv navchalno-vykhovnoho protsesu [Analysis of the problem of the psychological competence of educators regarding the prevention of the development of victim behavior of the subjects of the educational process]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity.* Vyp. 1 (2). S. 62–70 [in Ukrainian].
4. Volianiuk N. Yu., Lozhkin H. V., Papusha V. V. & et al. (2009). Viktymolohichni aspekty zahalnoi profilaktyky statevykh zlochyniv v simiakh, yaki vchyniaiutsia po vidnoshenniu do nepovnolitnikh poterpilykh: naukovo-metodychni rekomendatsii. [Victimological aspects of general prevention of sexual crimes in families committed against minor victims: scientific and methodological recommendations]. Kyiv – Rivne : «Prynt-Khauz». S. 126 [in Ukrainian].
5. Holina V. V., Holovkin B. M., Valuiska M. Yu. (2019). Viktymolohiia : navchalnyi posibnyk. [Victimology : study guide]. Kharkiv : Pravo. 308 s. [in Ukrainian].
6. Horbachevskyi V. A. (2014). Viktymolohichna kharakterystyka zhertvy navmysnoho vbyvstva. [Victimological characteristics of a victim of intentional homicide]. *Viktymolohichna profilaktyka okremykh vydiv zlochyniv* : tezy dopovidei kruhloho stolu. (Kyiv, 29 kvit. 2014 r.). Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav. S. 11–13 [in Ukrainian].
7. Hura S. O. (2017). Psykholohichni osoblyvosti viktymnoi povedinky molodykh liudei. [Psychological features of the victim behavior of young people]. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii.* № 21. Kharkiv : NUCZU. S. 116–121 [in Ukrainian].
8. Davydenko O. M. (2021). Profilaktyka deviantnoi povedinky pidlitkiv. [Prevention of deviant behavior of adolescents]. *Sotsialnyi pedahoh.* № 3. S. 45–51 [in Ukrainian].
9. Zvierieva I. D. (Eds). (2012). Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery. [Encyclopedia for specialists in the social sphere]. Kyiv – Simferopol : Universum. 536 s. [in Ukrainian].
10. Yesina N. O., Strelnikova O. O. (2020). Intelektualni ihry yak instrument u profilaktytsi adyktsii sered pidlitkiv. [Intellectual games as a tool in the prevention of addictions among teenagers]. *Prychornomorskyi naukovo-doslidnyi instytut ekonomiky ta innovatsii.* Odesa. T. 1 № 13. S. 65–68 [in Ukrainian].
11. Kulish I. M. (2001). Dydaktychna hra yak zasib aktyvizatsii navchalnoi diialnosti studentiv universytetu. [Didactic game as a means of activating the educational activity of university students] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.09. Cherkasy. 20 s. [in Ukrainian].
12. Liakh T., Spirin A., Zhukov V. (2023). Sotsialna profilaktyka ryzykovanoi povedinky pidlitkiv [Social prevention of risky behavior of teenagers]. *Vvichlyvist. Humanitas.* № 1. S. 64–72 [in Ukrainian].
13. Miaktinova Ya. (2021). Profilaktyka nehatyvnykh yavyshch sered molodi y pidlitkiv. [Prevention of negative phenomena among youth and adolescents]. *Shkilnyi svit.* № 3. S. 29–30 [in Ukrainian].
14. Papusha V. V. (2018). Psykholoho-pedahohichni chynnyky zapobihannia viktymnii povedintsi pidlitkiv [Psychological-pedagogical factors of prevention of adolescent victim behavior] : dys. ... kand. psykh. nauk : 19.00.07. Kyiv. 270 s. [in Ukrainian].
15. Pykhtina N. P., Pykhtin M. P., Fedorchenko T. Ye. (2014). Profilaktyka deviantnoi povedinky ditei i molodi: psykholoho-pedahohichni ta sotsialno-pravovi aspekty : navchalnyi posibnyk [Prevention of deviant behavior of children and youth: psychological-pedagogical and socio-legal aspects: study guide]. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia. 399 s. [in Ukrainian].
16. Zhuravel T., Udovenko Yu.. & et al. (2022). Profilaktyka destruktyvnoi povedinky pidlitkiv : navchalno-metodychnyi posibnyk. [Prevention of destructive behavior of teenagers: educational and methodological manual]. Kyiv : Vyd-vo FO-P Buria O. D. 144 s. URL : http://surl.li/mbxice [in Ukrainian].

17. Romanova I. A. (2014). Porivnialnyi analiz vykorystannia intelektualnykh ihor u navchalno-vykhovnomu protsesi. [Comparative analysis of the use of intellectual games in the educational process]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia ta sportu*. № 3. S. 64–68 [in Ukrainian].
18. Sushyk N. S. (2016). Sotsialno-pedahohichna profilaktyka viktymnoi povedinky pidlitkiv : teoretychnyi aspekt [Social and pedagogical prevention of adolescent victim behavior : theoretical aspect]. *Nova pedahohichna dumka.* № 1 (85). S. 38–41 [in Ukrainian].
19. Teslyk N. M. (2021). Viktymolohiia : navchalnyi posibnyk. [Victimology : study guide]. Sumy : Sumskyi derzhavnyi universytet. 71 s. [in Ukrainian].
20. Shevtsiv Z. M. (2022). Sotsialno-pedahohichna profilaktyka ta reabilitatsiia : navchalnyi posibnyk [Social-pedagogical prevention and rehabilitation : study guide]. Kyiv : TsUL. 182 s. [in Ukrainian].

Yesina N., Romanova I., Shepliakova I. Intellectual Game Activities as a Tool for the Prevention of Adolescent Victimization Behavior

Based on the analysis of scientific literature, the article defines the concept of ‘victimization’ as a person's tendency to become a victim of unfavourable conditions of socialisation. The author identifies and characterises the types of victimization of an individual, as well as victims of unfavourable conditions of socialisation (real, potential, latent), and clarifies the concept of ‘victim behaviour’. Prevention of victim behaviour of adolescents is revealed as a system of specific socio-pedagogical, psychological, organisational, managerial, cultural and educational measures aimed at identifying, neutralising, reducing the impact, and eliminating the victimization factors that provoke a child's potential or actual tendency to become a victim. t is substantiated that intellectual and gaming activities are an effective tool for the prevention of victim behaviour of adolescents. The types of intellectual games are defined and analysed, their features are allocated and characterised.

The article reveals the widespread introduction of intellectual game clubs for adolescents as part of the implementation of integration projects of NGOs, which prevents social isolation (especially for migrant children and internally displaced persons who are at a higher risk of victimization); promotes the formation of their independence and responsibility, the acquisition of experience in actively overcoming intellectual difficulties, and the mastery of a culture of positive interaction with the participants in the game process.

The psychological characteristics of adolescents, which are reflected in the nature of changes in their play activities, are revealed. The use of intellectual and gaming activities in the process of preventing victim behaviour among adolescents helps to identify and neutralize individual factors that lead to a tendency to victimize children, to make them aware of the risks of victimization, to develop self-control skills and the ability to withstand adverse life circumstances.

Key words: *children, adolescents, victimization, professional victimization, age victimization, victim behaviour, prevention, game, intellectual game, intellectual game activity.*